

SZABARI ERIKA

A TEREMTÉSVÉDELEM-OKTATÁS FONTOSSÁGA A LEGKISEBB KOROSZTÁLYBAN

SZEPESI ZSUZSANNA: MESÉS TERMÉSZET, ÖKOMESÉK KICSIKNEK ÉS NAGYOKNAK MESEGYŰJTEMÉNYÉNEK BEEMELÉSE A NEVELÉSI, OKTATÁSI MUNKÁBA

„Azután megáldotta őket Isten, és ezt mondta nekik Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a földet, és hajsátok uralmatok alá! Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a szárazföldön mozgó minden élőlényen! Majd ezt mondta Isten: Nektek adok minden maghozó növényt az egész föld színén, és minden fát, amelynek maghozó gyümölcse van: legyen mindez a ti eledeletek! Minden földi állatnak, az ég minden madarának és minden földi csúszómászónak pedig, amelyben élet van, eledelül adok minden zöld növényt. És úgy történt. És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó.” (I Móz 1, 28–31)

Az elrendelt természeti rend szerint mi vagyunk a gazdái, gondviselői a Földünknek. Fontos tehát, hogy ezt a felelősségteljes feladatot tovább örökítsük az utánunk jövő generációknak, és felélesszük a mostaniakban. Hiszen mindenhol azt halljuk, klímakutatók, ökológusok, környezetvédők és mások kutatásai alapján is, hogy mennyire rossz az a helyzet, amiben éljük mindennapjainkat, és mennyire végnapjainál tart az emberiség, a Földünk élete. A felnövekvő generáció számára így még lényegesebb átadnunk mindazt a tudást, amellyel mi magunk is megismertük a természet rendjét, s azt az érzékeny figyelmet is megalapoznunk, amellyel mindannyian gondoskodhatunk róla ezután is. Jelen írás néhány jó gyakorlatot összegez a témában, amelyek egyúttal élménypedagógiai gazdagító programként is szolgálhatnak.

A TERMÉSZET RENDJE MINT A GYERMEKEK LELKI GYARAPÍTÓJA

A régi idők embere még hozzásimította életét a természet rezdüléseihez, manapság pedig szinte közvetlen tudatossággal kell tekintsünk a megállás, a befelé, visszafelé, a természet rendje, a népi világ gyökerei felé irányuló figyelem megerősítéséhez. Pedig a természet különleges belső utazásra hívogat, miközben élőlények kísérik bennünket, akiknek szavakon túli rezdülései ugyancsak átélhetők az arra fogékony szemnek és fülnek. Volna-e szebb felfedezőút ennél a saját gyökereink felfedezése irányába? Általa talán egy olyan időszakban is érezhetjük magunkat, amikor beszélni sem tudtunk, és különösen fogékonyak voltunk a mélyebb rezdüléseket illetően.

A természettel való egység újraélése magában hordozza ritmusának felvételét, és az univerzumhoz való kapcsolódást szolgálja. A természeti körforgás lelkünkre gyakorolt hatásának tudatosítása – és annak követése – fontos segítséget jelenthet a személyiségfejlődés folyamatában, hiszen „a lélek alapja a természet, a természet [pedig] teremtő élet” (Jung, 1998, 14). A természettel való közvetlen kapcsolat már kisebb életkorban is számos területen pozitív hatással bír: a gondolkodási funkciók és a kreativitás fejlődésén túl viselkedési problémák, az agresszió csökkenésében, valamint a stressztűrés, az önbizalom és az együttműködési készségek fejlődése szempontjából is meghatározó szerepe van. Mintaként is szolgálhat az egyszerű, a kis mozzanatokban rejlő értékek fontosságát megmutatva. Szépen jelzi ezt az apró mozzanatok észrevételének, a kicsi megbecsülésének fontossága, legfőképpen a felesleges halmozások ellenében, ami sok ember számára mégis kívánatosabb célt jelent. A természet rezdüléseivel való kapcsolódás lehetősége tehát olyan sokszínű tárát nyújtja a személyiség erőforrásai gazdagításának, amelyek mind a kognitív, mind az érzelmi és a társas készségek vonatkozásában segítő fejlődési lehetőséget is hordoznak (Fehér, 2020).

PEDAGÓGIAI PROGRAMOK A TERMÉSZET ÉRTÉKEINEK MEGOSZTÁSÁBAN

Az ipari forradalom óta az ember egyre távolabb került a természettől, az élet főképp nagyvárosokba, gyárakba, intézmények felé tolódott. Megjelentek az utazásban, a mezőgazdaságban is a gépesített folyamatok, amik gyorsabb, hatékonyabb munkavégzést eredményeztek, mindazonáltal gátat emeltek a fémkaszni kényszerített ember és a természet közé. Így már a korai pedagógiákban, de főként a reformpedagógiai irányzatokban is felismerték azt, hogy a természetközelség, a természetből kiinduló nevelő-oktató folyamat mennyire fontos – mindez pedig napjaink egyes intézményeinek pedagógiai programjaiban is értékes alapul szolgál.

A természetben való közvetlen tapasztalatszerzés, s az erre épülő belső megélés fontossága többek között Dewey nézetében is megmutatkozott már: „a kívánatos nevelés csak úgy valósítható meg, ha felszámolják a hagyományos „tankönyviskolát”, a tanulás és leckefelmondás iskoláját. Megszüntetik annak minden tradicionális elemével együtt (hagyományos iskolaépület, tanév, tanterv, tanóra, osztály, tantárgy, tankönyv, feleltetés stb.), és helyébe olyan iskolát teremtenek, amely

lehetőséget teremt a gyermekek sokszínű, saját tapasztalataikban gyökerező cselekvésére, és szoros kapcsolatban áll a környezetével.” (Mészáros – Németh – Pukánszky, 2000, 59) Mindennek nyomán a századforduló után Európa-szerte számos erdei iskola kezdte el működését, s „az erdei iskolák gyógyító tevékenységével párhuzamosan bontakozott ki a „szabad levegős” iskolák (open-air-school, école de plein air, Freiluftschule), a szabadban folyó nevelés-oktatás európai mozgalma. Európa több országában számos városi iskola a szülőkkel közösen működtetett vidéki iskolaotthont hozott létre. Ezek arra szolgáltak, hogy egy-egy osztály az iskolaidő alatt és az iskolai szünetekben természetközeli nevelést kapjon.” (Mészáros – Németh – Pukánszky, 2000, 68)

A mai napig legnagyobb hatást gyakorló két reformpedagógia irányzat Maria Montessori¹ és Freinet² pedagógiája. Mindketten kiemelt szerepet tulajdonítottak a természetes, természetben, természetközeli való nevelésnek. Montessori pedagógiai nézeteinek is nagy szerepe volt többek között abban, hogy a magyar óvodákban már általánossá vált az elvárt „természetsarok” kialakítása, a „növényfelelős” fogalma.” (Burchard, 1945,)

Freinet módszereit veszi alapul nevelési programjában többek között a Tihanyi Visszhang Óvoda is, amelynek pedagógiai programja³ kiemeli: „Pedagógiai tevékenységrendszer és tárgyi környezete segíti a gyermek környezettudatos magatartásának kialakulását. Arra törekszünk, hogy a kisgyermek természettel való kapcsolata élményszerű, étellel teli, játékos, izgalmas, csodát kutató legyen. Ez szemlélődéseken, vizsgálódásokon keresztül érhető el:

- Olyan szokások, szokásrendszerek kialakítása, melyek hozzásegítenek ahhoz, hogy az élőlények szeretetére, tiszteletére neveljük a gyermekeket.

- Olyan környezethumánus életérzés átélését kívánjuk segíteni, melyben a rácsodálkozás, rádöbbenés pillanatai ötvöződnek a tapasztalással s az ismeretekkel. Így a természetképünk élményeinken keresztül alakul ki.

- Törekednünk kell a tapasztalatok, élmények szerzésére, mellyel természetvédelmi ismereteiket bővítjük.

- Az élmények feldolgozásánál az egyes nevelési területeken belül használunk ki minden lehetőséget az ismeretszerzésre, egyéni fejlesztésre!

Az óvoda fontos szerepet tölt be a növények és az állatok megszerettetésében. Az óvónőnek olyan sokoldalúan kell a gyerekeket ezekkel az élményekkel megismertetnie, hogy a gyermekek értelmi és érzelmi alapon is eljussanak annak belátásához, hogy az élőlényeket óvni, védeni, gondozni kell. Ennek egyik eredményes módszere a természetjárás.” (2013, 9)

A tapasztalatszerzés és a rácsodálkozás támogatásának értékei megmutatkoznak a pedagógusképzés folyamatában is, s nemcsak óvodások, hanem általános iskolások oktatása-nevelése számára is értékként erősíthető meg: a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának *A teremtet világ felfedezése* NTP-INNOV-21-0218 tehetségprogramja a Nemzeti Tehetség Program támogatásával olyan gazdagító program formájában valósult meg, amely mások számára is jó gyakorlatként szolgálhat: a pedagógushallgatók általános iskolásokat fogadtak és kiscsoportos keretben ún. felfedezőnapokat tartottak számukra. A kiscsoportos létszám az egymásra figyelés, a közösség összetartásának erejét és értékét is megtámogatta, s együtt rezdülve csodálkozhattak rá a természet működésére. Egy izgalmas jelenség, a levegő működése állt a tematika középpontjában, s a gyermekek kipróbálhatták működését többek között lufit fújva, vízzel töltött üveggel, valamint gyertya égésének kísérete közben is. A felfedezések izgalmat átélve értékes összefüggéseket sajátíthattak el, amelyek még varázslatosabbakká válhattak számukra.

A MESÉK SZEREPE A TERMÉSZET JELENSÉGEINEK FELFEDEZÉSÉBEN

A magyarországi Nemzeti Alaptanterv (NAT) 2020-as legfrissebb változatában⁴ az első és második osztályos tanulónál nem szerepel környezetismeret tantárgy. Sem így, sem más néven vagy formában. A környezetoktatást más tantárgyakhoz integrálva képzelik és várják el: az alsó tagozat 3. osztályában jelenik meg először önálló tantárgyként. Ezzel szemben a magyarországi ONOAP – Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja a legújabb változtatásokban kifejezetten hangsúlyt

¹ „Montessori nagyon fontosnak tartja, hogy a gyerekeknek közvetlen kapcsolatuk legyen a természettel. Alkalmuk legyen a természet legfontosabb jelenségeit megfigyelni és lehetőségekhez képest tevékenységükkel a természet ápolásához, védelméhez hozzájárulni. A Montessori-óvodákban sok növény van. Számukra ez természetes. Úgy véli, hogy a gyerekeknek át kell érezniük a felelősséget, ami a növények ápolásában, az állatok gondozásában rájuk hárul. Gyakran járnak ki a földekre, az erdőbe. Megfigyelik a növényeket és a kisebb-nagyobb állatokat. Montessori felhívta a figyelmet arra, hogy tudatosítani kell a gyerekekben, hogy a világ legkisebb teremtményének is megvan a helye a mindenségben, ha csak egy kis állat is pusztul el, hiánya pótolhatatlan. Ezzel megfogalmazza a biológiai egyensúly problémáját, amely napjaink megmodernebb gondolatai közé tartozik. Ezzel is messze megelőzi korát. Nemcsak megfigyelésre és megismerésre, hanem a természet védelmére akar nevelni: Óvjuk, ápoljuk környezetünket. Ezekben a gondolatokban a környezetvédelem mai legégetőbb problémáira ismerhetünk.” Burchard Erzsébet (1945): *Gyakorlati gyermekvédelem. Óvodák és napköziotthonok munkaterve*. Anonymus, 1.

² „A 2-4 éves gyermekek számára az ún. „gyermekrezervátumokat” ajánlotta, amelyek természeti környezetükkel mindennapi ösztönzést adnak a gyermekeknek az elsődleges tapasztalatszerzésre: elbújva a fák, bokrok között; pancsolva a vízzel; homokozva; ismerkedve a szántóföldekkel, gyümölcsösökkel, veteményesekkel; barátkozva a háziállatokkal vagy rétek, vizek vadon élő állataival.

A saját tapasztalatok természetes úton történő gazdagítását minden vonatkozásban értékesebbnek tartotta a mesterséges „gyermekkertekben” folyó formális, áltudományos nevelésnél. A járnai és beszélni tanulás természetes módszereit kívánta biztosítani a gyermekek számára a környezetük tanulmányozásában is. Hiszen tudta, hogy már az első tapasztalatok konklúzióival is önmaguk formálásához járulnak hozzá a gyermekek, és jó néhány személyiséggyeppel gazdagodnak általuk.

Négyéves kor táján a gyermek életében elkezdődik Freinet szerint egy új periódus, melyben a munkálkodás két párhuzamos és egymást kiegészítő formában – a játék jellegű munka (jeu-travail) és a munka jellegű játék (travail-jeu) formában zajlik.” Eperjesy Barnáné – Zsámboki Károlyné (é.n.): *Freinet itt és most*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 40.

³ „<https://docplayer.hu/672197-Kornyezeti-nevelés-jatekkal-mesevel-freinet-elemekkel.html> (Letöltés ideje: 2023.január 10.)

⁴ https://www.oktatás.hu/koznevelés/kerettantervek/2020_nat/kerettanterv_alt_isk_1_4_evf (Letöltés ideje: 2023. január 10.)

fektet a környezetvédelemre is, „továbbá a fenntartható fejlődés érdekében helyezzen hangsúlyt a környezettudatos magatartásformálás alapozására, alakítására.”⁵ Ezen a vékony pallón a hiány fölött egyensúlyoznak Szepesi Zsuzsanna meséi.

A *Mesés Természet, Ökomesék kicsiknek és nagyoknak* sorozata 2016-ban jelent meg a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. Tizenöt mesét foglal magában, három témakörbe csoportosítva: 1. Állatmesék, 2. Növénymesék, 3. Mesék az emberről és más csodás lényekről.

forrás: <https://recity.hu/okomese-gyujtemeny/>

A mesék teljes egészében megállják a helyüket az óvodai nevelésben is, a 3-4. osztályos környezetismeret-órákon, és szépen átívelnek a két évnyi hiány fölött, a mese műfajából adódóan beilleszthetők a délutáni foglalkozásokon túl, világnapokhoz kapcsolódó olvasóórákra, rajz- és technikaórákra, ahol még kreatív feladatokkal, más érzékszerveken keresztüli megtapasztalással is feldolgozásra kerülhet egy-egy környezeti-ökológiai problémakör.

A mesék szereplői, a mesevilág, amit teremt, bájos, a gyermekek számára kedves szereplőkkel. Nem foglalkozik minden környezeti, ökológiai, fenntarthatósági témakörrel, de a korosztálynak, akiknek szól, nem feltétlenül kell mindenről hallaniuk.

„A mesék az ökológikus természet, az elmélet jegyében a látszólag élettelen – bár valójában nagyon is nyüzsgő – természet; az állatok és növények életének bemutatására vállalkoznak. Szepesi Zsuzsanna meséinek jelentős részét korunk környezeti kihívásaira válaszul írja, egyfajta pozitív alternatívaként. Épp ezért a történetekben találkozhatunk az erdőben elhelyezett szemétkupacok problémájával, természetes vizeink emberi felelőtlenség okozta szennyezésével, vagy a városokban játszódó történetek esetében a beépítettség és a zöldfelületek hiányából fakadó nehézségekkel. A háttérben minden esetben a természet biztosítja: egy veteményeskert, egy folyópart vagy épp egy erdő.

A klímaváltozás negatív hatásainak erősen kitett környezetünk, valamint az élőlények tisztelete és megóvása, a biodiverzitás megőrzése a mi, de még inkább az utánunk következő generáció fontos feladata lesz, ezért már most kiemelt figyelmet érdemel a gyermekek környezettudatos szemléletre nevelése.” (Doró, 2016, 3)

A mesék figyelemfelkeltőek, témajelölőnek nagyon jók. Akár Turcsi, a kíváncsi palackorrú delfin esetében, aki a műanyag szemét közé keveredik, a zéró-szemét kérdése, az újrahasznosítás mint téma előkerülhet. Óvodás, iskolás szinten átbeszélve, hogy ők maguk vagy a családok mit tehetnek érte, hogy Turcsi és társai ne kerüljenek bajba. Nem feltétlenül kell nagyban gondolkodni, a tőlünk távol eső tengerek, óceánok szintjén, elég, ha akár a Tisza-tóra és annak megtisztítására gondolunk, vagy a városban, faluban, településeinken megtalálható tavak, patakok, folyók partjára.

A kíváncsi kisvidra meséje hasonló témát feszeget: az élővizeink szennyezettségét. Az olajszenyezés, a vegyianyag-szenyezés problémakörét. Milyen szépen fel lehet hozni egy komoly beszélgetési témát egy kedves állatka történetén ke-

⁵ [https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A1200363.KOR&targetdate=20140902&printTitle=363/2012.+\(XII.+17.\)+Korm.+rendelet](https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A1200363.KOR&targetdate=20140902&printTitle=363/2012.+(XII.+17.)+Korm.+rendelet) (Letöltés ideje: 2023. január 4.)

resztül, akit a szennyezéstől csillogó vízfelszín hívogatott felfedezésre, majd miután rosszul lett tőle, inkább szorgoskodott a patak megtisztításán, majd a tisztaság későbbi megőrzésében.

De a mesék között vannak úgymond eredetmesék is. Választ adnak arra, miként is lett valami. Mi módon alakult úgy, ahogyan ma látjuk? Ilyenek *A sün tüskéi*, *A hetedik petty*, *Tündérország rózsái*, *A vadetető bölcső*. A gyermeki gondolkodás izgalmas válaszokat rejt mindezekre, ám a mesék közvetlenebb értelmezést is tudnak közvetíteni a természet jelenségeire, ezáltal még érthetőbbé is téve azokat. A megértés pedig máris segítségül szolgál a róla való gondoskodás későbbi megvalósításában is.

Néhány mese pedig felhívja a figyelmet egy-egy ökológiai jelenségre, amiért mi is tehetünk, ha még a mi apró kis lépéseinkkel is. Ilyen *A fenyő ünnepi ruhája*, *A nagyvárosi csoda*. Ez utóbbi mese segítségül szolgál az épített környezet növekedése és ereje mellett is a természet értékeinek megóvásában, megerősítésében, hiszen felhívja a figyelmet arra, hogy ha csak apró park is volna az épületek között, abban is élnek élőlények, akikre vigyázni szükséges – a róluk való gondoskodás pedig mindannyiunk életét is teljesebbé teheti.

ÖSSZEFOGLALÓ

Ezek az Ökomesék nem túl ismertek és elterjedtek. Pedig jól használhatók a családi meseolvasáson túl ismeretátadásra is, elsősorban az iskolás korosztály számára, de az óvoda nagycsoportjában, iskolaelőkészítő csoportokban, vagy akár, ha fogadókész rá egy középsős korcsoport, akkor náluk is, de inkább második félévben, amikor már ügyesednek annyit, illetve a korosztályos sajátosságai szerint jobban nyílnak a mesén túli ismeretek felé is. A fenntartható világ, az ökológiai lábnyomunk csökkentése, a környezettudatos gondolkodás mind-mind olyan nehéz fogalom az óvodás korosztály számára, ami a mesék világán át, érzékenyítés szintjén könnyen befogadhatóvá válik. A jövő, és nemcsak a nemzetünk jövője, hanem akár a Földünk jövője, az ő kezükben is van. Nem mindegy, milyen mintát kapnak, látnak, visznek tovább. Az ő nyitottságuk, befogadókészségük, taníthatóságuk jó alap ahhoz, hogy ezt az érzékenyítést a téma iránt, az egyéni felelősségvállalást már ebben a kis korban is hallják, tanulják, gyakorolják.

A tanulmány bírálati folyamaton ment keresztül.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BURCHARD Erzsébet (1945): *Gyakorlati gyermekvédelem. Óvodák és napköziotthonok munkaterve*. Budapest, Anonymus.
- DORÓ Viktória (2016): Előszó. In: Szepesi Zsuzsanna: *Mesés természet. Ökomesék kicsiknek és nagyoknak*. 3. url.: <https://recity.hu/okomese-gyujtemeny/> (Letöltés ideje: 2022. december 18.)
- FEHÉR Ágota (2020): *A természet értékei mint tanítómestereink*. In: Katedra: A szlovákiai magyar pedagógusok és szülők lapja, XXVII. évf., 10. sz., 12–14., ISSN 1335-6445 (IČO: 35591609), url.: <https://katedra.sk/Folyoirat/27/10/index.html#p=12> (Letöltés ideje: 2023. január 4.)
- JUNG, Carl Gustav (1998): *Gondolatok a természetről*. Budapest, Kossuth Kiadó, ISBN: 963-09-4033-7.
- MÉSZÁROS István – NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla (2000): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Budapest, Osiris Kiadó, ISBN: 963-379-997-X.
- SZEPESI Zsuzsanna (2016): *Mesés természet. Ökomesék kicsiknek és nagyoknak*. url.: <https://recity.hu/okomese-gyujtemeny/> (Letöltés ideje: 2022. december 18.)

| Fotó: <https://recity.hu/okomese-gyujtemeny/>